

Poštolka obecná (*Falco tinnunculus*). Foto Tomáš Bělka.

Sborník vč. pobočky ČSO (1988) 10: 25-40

PRVÝ DOKLAD O HNÍZDĚNÍ MOTÁKA LUŽNÍHO *Circus pygargus* (L.) V OKRESE NÁCHOD

Tomáš Diviš

Úvod

Moták lužní je obyvatelem jihozápadní části palearktidy. V Evropě nehnízdí ve Skotsku a Irsku, ve Švédsku severně od 60 st. s.š., na většině území Finska, v evropské části SSSR na sever od Pskova, Moskvy, Jaroslavi a Kazaně, v Alpách, na Apeninském poloostrově, na jihu Balkánského poloostrova a na středomořských ostrovech. Na zimu odlétá do tropické a jižní Afriky, jen výjimečně zimuje ve Středomoří.

Ve střední Evropě nehnízdí nikde příliš hojně, a přestože je rozšířen do všech vhodných oblastí celé ČSSR, je až na výjimky hnízdičem neobyčejně vzácným.

Nález nového hnízdiště

Navečer dne 27. dubna 1987 jsem u obce Městec nad Metují v okrese Náchod pozoroval za přeletu do polí a luk u řeky Metuje vybarveného samce motáka lužního a jen o malou chvíli později jej po stejné trase následovala také samice. Protože nedaleko místa pozorování se nachází lokalita, kde pravidelně hnízdí moták pochop (*Circus aeruginosus*) a kde by i moták lužní našel dobré podmínky pro zahnízdění, ihned jsem ji navštívil, ale toho dne jsem už motáky neviděl. Ovšem už následujícího dne a rovněž tak ve dnech 29. dubna, 1. a 7. května jsem oba ptáky pozoroval na této lokalitě mnohokrát, ale při dalších krátkých návštěvách v průběhu května jsem už motáky lužní neviděl. Při zevrubné prohlídce lokality dne 31. května nebylo jejich hnízdo ani jeho základ nalezeno a dokončené hnízdo motáka pochopa bylo prázdné a porost v jeho okolí byl pošlapán lidmi.

Během měsíce června 1987 jsem byl svými přáteli - dr. V. Kozou, J. Vránou a ing. P. Žďárkem - upozorněn na opakovaný výskyt motáka lužního nedaleko obce Velký Třebešov v okrese Náchod. Když jsem dne 2. července kontroloval hnízdiště sovy pálené na kostele ve Velkém Třebešově, zpozoroval jsem z okna zvonice samici motáka lužního nízko nad polem asi 500 m na západ od obce. Když jsem téhož dne k večeru lokalitu navštívil, vyplašil jsem postupně oba

ptáky, kteří se chovali jako u hnízda, avšak teprve následující (3. července) se mně podařilo obsazené hnízdo nalézt.

I když jsou obě zmíněné lokality od sebe vzdáleny přibližně 5,5 km, domnívám se, že byly osídleny totožným párem motáka. Svědčí o tom časová návaznost obou pozorování, hlavně však shoda některých návyků ptáků na obou lokalitách.

Popis hnízdního prostředí

První lokalita

První, později opuštěné hnízdiště se nacházelo v úzkém nehlubokém údolí potoka Rozkoš, pod hlavní hrází stejnojmenné přehrady. Lokalita je na severozápadním okraji katastrálního území obce Nahořany, asi 700 m na východ od obce Velká Jesenice, v nadmořské výšce 267 m. Nevelké ploché dno údolí uzavírá na východě sypaná hráz přehrady, na severovýchodě strmější a na jihovýchodě pozvolnější přirozené svahy. Na břehu potoka Rozkoš, asi 400 m pod jeho vyústěním z přehrady, byla před lety zbudována stanice zavlažovacího čerpadla a ohrazena drátěným plotem na betonových sloupcích. Plochy mezi hlavní hrází a čerpací stanicí jsou tvořeny ornou půdou (asi 3 ha - v roce 1987 ječmen), suchou loukou (asi 1 ha) a neúspěšně odvodněnou podmáčenou loukou (asi 5,5 ha), z větší části druzem zarostlou rákosem, ostřicemi a jednotlivými keři nebo skupinami vřesťáku. Stromová zelen je zastoupena řadou topolů na jihovýchodním okraji podmáčených pozemků a na okraji suché louky a skupinami keřů a zplněných ovocnáčů na severozápadním svahu. V širším okolí lokality jsou louky na pobřeží přehrady, travnatá plocha polního letiště a značně rozsáhlé plochy orné půdy, na které byl v roce 1987 jetel, cukrová řepa a zelenina.

Obr. 1. (nahore)

Velký Třebešov 6.7.1987. Hnízdiště motáka lužního (*Circus pygargus*).

Abb. 1. (oben)

Velký Třebešov 6.7.1987. Brutplatz der Wiesenweihe (*Circus pygargus*).

Obr. 2. (dole)

Velký Třebešov 6.7.1987. Detail hnízda motáka lužního (*Circus pygargus*) s jedním vejcem a dvěma mláďaty starými 1 a 2 dny.

Abb. 2. (unten)

Velký Třebešov 6.7.1987. Detail des Wiesenweihennestes (*Circus pygargus*) mit einem Ei und zwei Jungen im Alter von 1 und 2 Tagen.

Druhá lokalita

Lokalita, kde bylo nalezeno obsazené hnízdo se nachází na západním okraji katastrálního území obce Velký Třebešov, v prostoru mezi V. Třebešovem a Svinišťany. Hnízdo bylo asi 500 m západně od V. Třebešova, asi 350 m na sever od mezinárodní silnice E 67, v nadmořské výšce 300 m. Terén hnízdiště má jihovýchodní expozici a celkový sklon přibližně 5 %.

Hnízdo bylo umístěno v mělké svodnici povrchových vod o celkové výměře 1,4 ha, zhruba uprostřed lánu ozimého ječmene o výměře 52 ha. Na západ od hnízda u obce Svinišťany je 45 ha ovocných sadů oplocených drátěným pletivem na betonových sloupcích, na sever je polní asfaltové letiště s pásy trávy po stranách a za letištěm je rozsáhlá plocha orné půdy, kde byla v roce 1987 cukrová řepa. Na severovýchod od hnízdiště jsou asi na 20 ha jámy po těžbě cihlářské hlíny, zčásti rekultivované směsí kulturov lesních dřevin, či jen místy porostlé náletem stromů a keřů. Na jih od hnízda za mezinárodní silnicí jsou v nivě dolního toku řeky Úpy rozsáhlé louky, v současné době zčásti obnovované.

Svodnice povrchových vod, ve které bylo hnízdo postaveno, protíná pole v severojižním směru v celkové délce asi 600 m a šířce asi 5 m v horní části a asi 40 m v dolní části u silnice, kde je také nejvíce zahloubena do terénu. V místě, kde bylo postaveno hnízdo, je svodnice široká 27 m a hluboká přibližně 3 m. Na plochém dně spodní části svodnice je trvalý travní porost, na březích svodnice a v náspu silnice rostou soliterně nebo ve skupinách různé keře a listnáče. Ve střední části svodnice byl uměle založen malý směšený remíz. Topoly na východním okraji remízu jsou vysoké asi 15 m, ostatní listnáče a smrky ve střední části nejvýše 8 - 10 m. V horní polovině svodnice, kde bylo hnízdo postaveno, jsou soliterně nebo v malých skupinách topol osika, vrba košíkářská, višň turecká, trka obecná, zimolez obecný, střemcha hroznatá, ptačí zob obecný, růže šípková a pámelník bílý. Z bylin je to především kopřiva dvoudomá, která tvoří v celé popisované části souvislý porost a jen ojediněle lopuch menší, pcháč zelinný, pelyněk černobýl a šťovík kadeřavý.

Z ostatních druhů ptáků byl v biotopu svodnice, v bezprostřední blízkosti hnízda motáka lužního, zjištěn rákosník zpěvný (*Acrocephalus palustris*), ůhýk obecný (*Lanius collurio*) a strnad obecný (*Emberiza citrinella*). Z dravců byla často pozorována káně lesní (*Buteo buteo*) a poštolka obecná (*Falco tinnunculus*), které zvláště po sklizni ječmene lovily potravu v blízkosti hnízdiště, ojediněle za přeletu také krahujec obecný (*Accipiter nisus*), jestřáb lesní (*Accipiter gentilis*) a moták pochop (*Circus aeruginosus*).

Umístění hnízda a jeho popis

Hnízdo bylo umístěno v porostu kopřivy dvoudomé ve střední části svodnice povrchových vod, asi 6 m od jejího západního okraje. Proměření a popis hnízda bylo odloženo až do období krátce před vyvedením mláděte, protože bylo nutně spojeno s poškozením porostu v bezprostřední blízkosti hnízda. V době inkubace bylo hnízdo i

shora dokonale ukryté pod klenbou tvořenou porostem kopřivy. Při důkladném prohledávání porostu dne 2. července nebylo hnízdo nalezeno a jeho umístění prozradila až následujícího dne z vajec vyplazená samice.

Dne 3. srpna, kdy bylo v hnízdě 1 mládě staré 30 dnů, byl porost kopřiv u hnízda vysoký 130 - 180 cm. Velmi nenápadné hnízdo bylo tvořeno nízkým věncem z několika suchých větviček černého bezu, suché trávy, suchých stébel různých bylin a slámy, která byla na hnízdo přinesena až po sklizni ječmene. Vnější průměr hnízda byl 45 cm, výška jeho okrajů, sešlapaných mládětem a promáčených deště byla 4 cm. Výstelka hnízda byla velmi slabá (vejce při kontrole 3. července ležela takřka na holé zemi) a s výjimkou několika stébel slámy nebyla v průběhu hnízdění doplňována.

Poznatky z biologie

Tok

Byl pozorován pouze na první lokalitě, na lokalitě s obsazeným hnízdem nebyly žádné epigamní projevy v chování ptáků zjištěny. Pozorovaný tok sestával z kroužení ptáků a častých střemhlavých nazačených útoků samce na samici. Samice se zpravidla snažila útočícímu samci uniknout, někdy se však ve vzduchu obrátila na záda s pařáty nastavenými proti samci. Samec se občas při toku ozýval rychle za sebou opakovaným "gegege ...". Později nebyl tento hlas při vzájemné komunikaci mezi ptáky slyšen. Dne 28. dubna se toku po krátkou dobu zúčastnily 2 samice, "cizí", viditelně tmavší samice však po chvíli odlétla a později už nebyla pozorována. Tok byl zjištěn v dopoledních i odpoledních hodinách. V přestávkách mezi tokem samec zpravidla na krátkou dobu hnízdiště opouštěl, samice často usedala na sloupky oplocení u čerpací stanice. Dne 1. května v 10.30 hod. letního času byla pozorována kopulace. Samice seděla na sloupku oplocení a když se samec po chvíli vrátil z polí u Velké Jesenice, bez jakékoliv přípravy usedl na záda samice. Kopulace trvala přibližně 10 sekund. Samice zůstala po kopulaci několik minut na místě, samec z hnízdiště odlétl a když se po chvíli vrátil, usedl několik metrů od samice také na betonový sloupek. Ke kopulaci došlo přibližně 30 m od místa v porostu rákosu a ostřice, kam samice často zaletovala a které, jak se domnívám, bylo vybráno pro hnízdo.

Stavba hnízda

Na první lokalitě byla dne 1. května pozorována samice přestěm zaletování do jednoho místa v porostu rákosu a ostřice neko čerpací stanice. Nebylo však pozorováno, že by samice přinášela nějaký stavební materiál. Pravděpodobně teprve upravovala místo budoucí hnízdo.

Snáška a inkubace

Obsazené hnízdo na hnízdní lokalitě jsem našel až krátce po líhnutí mláďat dne 3. července. V hnízdě byla 3 namodralá vejce bez skořápečných skvrn, silně ušpiněná od bláta, těchto rozměrů 42,45 x 32,20; 42,10 x 32,00; 42,65 x 31,60. Jedno z vajec bylo proklóvnuto líhnoucím se mládětem. Překvapilo mě, že samice na začátku líhnutí mláďat vejce na 5 - 10 minut velmi často opouštěla hnízdo, přeletovala nad polem ve vzdálenosti do 500 m od hnízda nebo se vznášela na vršku některého ze smrků v nedalekém remízu. V okolí hnízda několikrát pozorován také samec, na hnízdo však ani jednou nepřišel.

Péče o mláďata

Mláďata se vylíhla postupně ve dnech 4., 5. a 8. července. Malých mláďatech samice seděla pravděpodobně po celý den a značně pevně (6. a 10. července), později pravděpodobně jen v noci a z příznivého počasí i přes den. Dne 18. července dopoledne byla m

Obr. 3. (nahore)

Velký Třebešov 19.7.1987. Samice motáka lužního (*Circus pygargus*) při krmení mláďat starých 11, 14 a 15 dnů.

Abb. 3. (oben)

Velký Třebešov 19.7.1987. Wiesenweihenweibchen (*Circus pygargus*) beim Füttern der Jungen im Alter von 11, 14 und 15 Tagen.

Obr. 4. (dole)

Velký Třebešov 23.7.1987. Samec motáka lužního (*Circus pygargus*) při krmení mláďat starých 18 a 19 dnů.

Abb. 4. (unten)

Velký Třebešov 23.7.1987. Wiesenweihenmännchen (*Circus pygargus*) beim Füttern der 18 und 19 tågigen Jungen.

ta na hnízdě sama a samice k nim přes den zaletovala jen s potravou. Když však v 17.10 hod. letního času začalo drobně pršet, přiletla samice ihned na hnízdo a mláďata zakryla. Mláďata byla krmena zhruba každou hodinu, s delší přestávkou okolo poledne. Dne 19. července, během pozorování hnízda od 8.40 do 13.20 hod. l.č., byla mláďatům potrava přinesena 4x - v 8.50, v 9.30, v 10.20 a ve 13.10 hod. Intervaly mezi přiletly s potravou mohou však být i mnohem kratší nebo delší, v závislosti na vzdálenosti loviště a úspěšnosti lovu. Při pozorování dne 23. července od 17.15 do 19.15 hod. l.č. přinesl samec potravu na hnízdo v 17.55 a v 18.00 hod. Potravu lovil jen samec, předával ji samici, ale někdy ji přinášel až na hnízdo a sám také mláďata krmil. Dne 19. července ze 4 úlovků zkrmil 2 úlovky mláďatům samec, dne 23. července nosil potravu na hnízdo a krmil pouze samec. Celkově byl samec při péči o mláďata výrazně aktivnější než samice, jejíž úloha se s rostoucím věkem mláďat stále více omezovala jen na strážní službu v blízkosti hnízda. Jednou byla samice pozorována při odnášení většího zbytku kořisti z hnízda; většinu času však ztrávila v okolí hnízda na polehlém ječmeni, po jeho sklizni na řádcích slámy a často také posedávala po vršcích smrků v blízkém remízu.

Mláďata ve věku 19 a 18 dnů konzumovala přinesenou potravu (mladé jedince hraboše polního - *Microtus arvalis*) sama a na snahu samce je krmit nereagovala. Za přiletu rodičů ke hnízdu se mláďata ozývala tenkým tichým "psíí", při krmení slabým cvrlikáním. Starší mláďata se před přímým sluncem ukřývala do stínu kopřiv v blízkosti hnízda, mládě ve věku okolo 4 týdnů a starší se pohybovalo na různých místech hnízdního porostu v okruhu několika metrů od hnízda. Naposledy bylo u hnízda zjištěno mládě staré 31 dnů dne 4. srpna, mládě staré 37 dnů (10. srpna) bylo nalezeno na okraji porostu kopřiv několik desítek metrů od hnízda a už poměrně dobře létalo. Mládě staré 30 dnů (3. srpna) bylo změřeno a popsáno: Délka křídla 235 mm (ruční letky vyrostlé z písků nejvíce 120 mm), délka ocasu 130 mm (pera vyrostlá z písků nejvíce 80 mm), běhák 59 mm, váha 360 g. Velké křídelní krovky a letky svrchu jsou černohnědé, krovky s okrovými špičkami. Ruční letky jsou na spodní straně černohnědé, loketní šedé s okrovým nádechem a černohnědými příčnými pruhy, ramenní letky jsou šedočerné s rozpitými černohnědými příčnými pruhy.

hy. Střední a malé křídelní krovky jsou černohnědé se širokými okrovými lemy, spodní křídelní krovky jsou okrové, větší s tmavou skvrnou na ostnu. Ocasní pera jsou okrová s černohnědými příčnými pruhy. Hrdlo a přední krk je čokoládově hnědé s tmavými ostny per, prsa, břicho, spodní krovky ocasní a kalhotky jsou rezavohnědé. Záda a krk jsou černohnědé s nevýraznými okrovými lemy, horní krovky ocasní jsou okrové. Pera na hlavě jsou černohnědá s výraznými rezavými lemy, tváře jsou tmavohnědé, nad okem je rezavý proužek. Zobák je černý, ozobí a běhák žluté, drápy jsou svrchu černé, zesponu barvy kosti, duhovka je tmavohnědá.

Hnízdní ztráty

Ztráty na vejcích zjištěny nebyly. Ze 3 vajec se vylíhla 3 mláďata, vyvedeno však bylo jen jedno mládě - nejstarší. První mládě se z hnízda ztratilo v období mezi 19. a 22. červencem. Dne 23. července bylo menší ze dvou zbylých mláďat velmi silně napadeno larvami bzučivky zelené (*Lucilia sericata*) nebo bzučivky zlaté (*Lucilia caesar*). V oblasti biskupa, nejvíce v okolí lůžek rýdovacích per, bylo značně hluboko pod kůží velké množství larev různé velikosti a pisky rýdovacích per byly navzájem doslova slepeny obrovským množstvím mužích vajíček. Mládě bylo velmi neklidné, velmi často vylézalo z hnízda do různých míst v jeho okolí a neustále se ozývalo tenkým cvrlikáním. Larvy z hlubokých ran a vajíčka z písků rýdovacích per jsem ihned z větší části mechanicky odstranil. Druhý den ráno (24. července) bylo napadené mládě ve špatném zdravotním stavu, přesto jsem je znovu důkladně ošetřil. Nejprve jsem mechanicky odstranil zbytky larev a vajíček, rány jsem vyčistil peroxidem vodíku a ošetřil Septonexem. Mimo to jsem okolí hnízda, hnízdo a slabě i obě mláďata potřásl repelentem. Účinek repelentu byl však velmi krátký. Už za necelou hodinu bylo na hnízdě a v jeho okolí neobyčejně velké množství bzučivek. Napadené mládě, pravděpodobně ještě týž den nebo nazítří, na hnízdě uhynulo. Dne 26. července bylo na hnízdě nejstarší, naštěstí zcela zdravé mládě, a z větší části už sežrané uhynulé mládě.

Potrava, její získávání a předávání

Potravu lovil pouze samec, samice byla pozorována při lovu pouze jednou na první lokalitě, tedy ještě před zahnízdním. Na

hnízdni lokalitě samice nelovila a potravu nevyhledávala ani na těchto místech, kde samec lovil běžně. Samec často potravu vyhledával a lovil v lánu ječmene v okolí hnízdiště a nezřídka zaletoval i na sever od hnízdiště k polnímu letišti a do lánu cukrovky. Nezřídka létal na jih přes mezinárodní silnici na louky u řeky Úp nebo na západ k obci Svinišťany a na východ k V. Třebešovu. Poloměr loveckého okrsku samce byl odhadem 1,5 km, jeho využívání bylo velmi nerovnoměrné. V přestávkách mezi lovením samec často odpočíval na sloupku oplocení ovocných sadů. Ulovenou potravu samice často donášela do hnízda nebo ji předávala samici v blízkosti hnízdiště. Předávku potravy za letu jsem pozoroval jen dvakrát 18. a 22. července, v červnu ji pozoroval také V. Koza (ad verb.). Ve všech ostatních případech byla pozorována předávka potravy na zemi. Samec s potravou v pařátech přilétl na hnízdiště a usedl na něm nebo na řádek slámy. Samice, která každý přilet samce s potravou provázela vysokým a poměrně daleko slyšitelným hlasem "psíí", opouštěla svoje stanoviště a pod ostrým úhlem nalétla zprudka na sedícího samce. K předání potravy vlastně došlo velmi rychlou výměnou ptáků na kořisti ležící na zemi. Samec přinášející potravu na hnízdo se ozýval velmi tichým hrdelním "kvu" nebo "gugu".

Lovená kořist byla drobná, 6 úlovek determinovaných při sledování hnízda z úkrytu byly vždy drobné exempláře hraboše polního. Po vyvedení mláďete byly na hnízdě a v jeho okolí sebrány 4 vývržky s průměrnou délkou 47 mm (37 - 54 mm) a největší šířkou průměrně 17 mm (15 - 19 mm). Průměrná váha vysušených vývržků byla asi 1,5 g.

Vztah k jiným druhům ptáků a člověku

Vztah k větším druhům ptáků a k člověku byl motivován obrannou hnízda a mláďat. Už na první lokalitě byla pozorována samice při odhánění káně lesní z hnízdiště a samec při zuřivých útocích na přeletující pár vrány obecné šedé (*Corvus corone cornix*). Na druhé lokalitě byl několikrát samec pozorován za prudkých útoků na přeletující nebo v blízkosti hnízdiště sedící káně lesní. Dne 31. července byla pozorována káně lesní při pokusech odebrat samici potravu. Samec se snažil káni zahnat a když samice v tísní potravu upustila na zem, samec ji ihned sebral a za chvíli

ji opět předal na zemi samici. Na vycpaného výra, kterého jsem 31. července umístil asi 100 m od hnízda, reagoval samec jen zvědavostí a voláním, samice však výra naprosto ignorovala. Když byl dne 13. srpna postaven výr jen několik metrů od hnízda, samice na něho několikrát prudce zaútočila a odlétla, samec posedával na řádcích slámy v okolí a neustále volal.

Za přítomnosti člověka u hnízda kroužili ptáci nízko nad hnízdištěm a ozývali se hlasem "gegege ...". Samec byl pravidelně výrazně aktivnější, přilétal na vzdálenost 8 - 10 m, posedával v blízkém okolí a volal. Dne 16. a 17. srpna nebyl už žádný z ptáků na hnízdišti zjištěn. Pravděpodobně v důsledku velkého ruchu v okolí hnízdiště při úklidu slámy odvedli rodiče mláďe jinam.

Diskuse

Historie hnízdního výskytu motáka lužního ve východních Čechách se ve svých počátcích takřka shoduje s průběhem osídlování kraje motákem pochopem. I když mnohá pozorování na Pardubicku a jižnějším Čáslavsku už v minulém století (HUDEC, ČERNÝ a spol. 1977) možnosti hnízdění nasvědčují, nebylo hnízdění před koncem druhé světové války doloženo. V první polovině našeho století byli na území východních Čech jen vzácně pozorováni ojedinělí ptáci a MUSÍLEK (1946) dokonce píše, že je mnohem vzácnější než moták stepní (*Circus macrourus*). Z oblasti Pardubicka byl MUSÍLKOVÍ (l.c.) znám pouze jeden zástřel mladého ptáka ze dne 9. srpna 1935 u Ronovládovy Bělé. Přece jen častěji se vyskytoval na Čáslavsku, kde bylo podle MUSÍLKA (in JIRSÍK 1941) získáno do roku 1927 13 zástřelů, některé z nich nepochybně i z území dnešního Východočeského kraje. Ještě před nálezem prvního hnízda na Pardubicku byl však výskyt motáka lužního v hnízdním období tu a tam zaznamenán, o čemž svědčí například zástřel samce dne 20. července 1945 ve Starých Ždánicích nebo 27. srpna rovněž samce u Dolní Rovně (OBHLÍDAL 1949). Konečně v roce 1948 nalezl JIRÁSEK obsazené hnízdo u Bohdanečského rybníka. V hnízdě bylo 5 čistých vajec, která byla jako doklad odebrána. Pár zahnízil znovu u rybníka Rozhrna, kde ŠTANCL 12. července 1948 okroužkoval a fotografoval 2 mláďata (OBHLÍDAL 1949, ŠTANCL, ŠTANCOVÁ 1978). JIRÁSEK (1951) píše, že se ptáci na Bohdanečsku zahnízili pak moták lužní ještě dvakrát. V roce 1951 nalezl OBHLÍDAL hnízdo s 1 vejcem a v roce 1955 hnízdo s 5 vejci, ze kterých byla vyvedena 4 mláďata (OBHLÍDAL in litt., SKLENÁŘ in litt.). V roce 1964 bylo nalezeno obsazené hnízdo u Sopřech na Pardubicku (ŠTANCL, ŠTANCOVÁ 1986) a v roce 1973 nalezl V. Medek obsazené hnízdo u Slatiny nad Orlicí v okrese Hr. Králové (HUDEC, ČERNÝ a spol. 1977). Až po dalších osmi letech bylo nalezeno obsazené hnízdo u Ostřešan v okrese Pardubice. Hnízdo bylo silně rušeno dětmi z nedaleké obce, proto byla 3 mláďata mysliveckého sdružení odebrána a předána sokolníkům. Zdravotní stav mláďat byl však natolik špatný, že v krátké době všechna uhynula

(PTÁČEK in litt.). V roce 1984 nalezl Hronovský obsazené hnízdo v obce Pohoří v okrese Rychnov n.Kn., z něhož byla na začátku s vyvedena 3 mláďata. Hnízdo bylo fotograficky zdokumentováno a nost determinace byla podle fotografií odrostlých mláďat potvrzena (BĚLKA in litt.).

Mimo tato doložená hnízdění jsem zprostředkovaně dostal o hnízdění na dalších 4 místech - oblast mezi Chroustovicemi, Potlicemi a Uherskem v okrese Pardubice (OBHLÍDAL in litt.), Mrdubicemi a Nemošicemi (PLESNÍK in litt.) a v rámci druhého mří hnízdního rozšíření ptáků u Libišan v okrese Pardubice a u Jesenice v okrese Náchod (ŠTASTNÝ in litt.). Z odpovědí přímých pozorovatelů na moje upřesňující otázky vyplynulo, že nálezy v terenu mezi Chroustovicemi, Slepoticemi a Uherskem, mezi Pardubicemi a Nemošicemi a u Libišan jsou zcela nedostatečně datovány (nepřízeny žádné poznámky z pozorování v terenu) a nebyly ověřeny ornitologem (SÝKORA in litt., BACHURA in litt., JIROUŠEK in litt.). V případě nálezu u Velké Jesenice došlo k chybné detekci druhu zcela nezkušeným pozorovatelem (COHORNA ad verb.). N popis pozorování mezi Pardubicemi a Nemošicemi (BACHURA in litt.) u Libišan (JIROUŠEK in litt.) nasvědčují, že se pravděpodobně jednálo o motáka lužního. Pozorování však pro jejich nepřesnost a nevelkou zkušenost pozorovatelů nelze přiznat hodnotu o hnízdění.

V období po druhé světové válce byl moták lužní za migračním na území Východočeského kraje vícekrát, na několika místech však zaznamenán i v hnízdním období. Na Přeloučsku pozoroval NÁŘ (1967) samce 13. července 1965 a 1. července tamtéž celý (SKLENÁŘ in litt.). Sajdl jej pozoroval 19. srpna 1961 a 3. srpna 1965 u Svítkova (SKLENÁŘ in litt.). V první polovině července pozoroval PLESNÍK (in litt.) pár v prostoru mezi obcemi Medleš Mikulovice a Dražkovic. V hnízdním období byl rovněž zjištěn lasti mezi Ostřešany, Mněticemi a Nemošicemi (OBHLÍDAL in litt.) PETERA (in litt.) pozoroval 15. srpna 1978 mladého ptáka u Hus v okrese Náchod. Rovněž i na Bohdanečsku byl i po nálezu poslední hnízda moták lužní v hnízdním období několikrát zjištěn (ŠTANČANOVÁ 1984, PLESNÍK in litt., SKLENÁŘ in litt.), ale hnízdo nalezeno nebylo.

Dosavadní pozorování motáka lužního na Českoskalicku se týká hlavně migrujících ptáků, nejčastěji na území dnešní přehrady Koš a jejího okolí. Tak 3. dubna 1971 pozoroval na Rozkoši pár Svoboda, 1. května 1971 zjistil samici za přeletu Žďárek a na národním Zlíčském rybníku pozoroval dne 19. dubna 1979 pár Diviš (1987). Nejzajímavější je pozorování tohoročního ptáka na Rozkoši dne 21. srpna 1972 a jen o 3 dny později adultní pelichající samice (tamtéž (ŽDÁREK l.c.)). Spolu s výše zmíněným pozorováním Petera není žádné další zjištění motáka lužního před rokem 1987 z území dnešního okresu Náchod známo.

V ostatních krajích ČSR je pravidelnější hnízdní výskyt motáka lužního soustředěn do rybníkatých pánví v jižních Čechách a v jižní oblasti jižní Moravy. Už v roce 1937 nalezl Mrázek hnízdo v Češnovic v okrese České Budějovice. Hanzák pozoroval v roce 1965 páry v rezervaci Velký Tisý na Třeboňsku a v roce 1965 bylo na rybníku Černičný nalezeno hnízdo (HUDEC, ČERNÝ a spol. 1977). V letech 1970 až 1985 bylo na Třeboňsku zjištěno hnízdění 20x na 10 lok-

tách, ale ani tam pravidelně nehnízdí. Hnízdní denzita je odhadována na 0,3 až 0,4 páru na 100 km² (HLÁSEK 1987). V období let 1980 až 1987 byla na Třeboňsku nalezena obsazená hnízda nebo alespoň pozorovány páry v hnízdním období v letech 1981, 1982, 1983, 1984 a 1987. V roce 1981 byla nalezena 2 obsazená hnízda a na 3 lokalitách byly zjištěny páry, v ostatních letech nepřesáhla početnost 3 páry (JANDA in litt.). Mnohem méně početný je moták lužní v sousední Budějovické pánvi, kde nebylo hnízdění ověřeno za celou dobu mapování hnízdního rozšíření ptáků v letech 1973 až 1977 (ŠTASTNÝ, RANDÍK, HUDEC 1987).

Na jižní Moravě bylo nalezeno hnízdo už v roce 1882 a v našem století poprvé v roce 1929. Od roku 1943 byla pravidelně nalézána hnízda na pasekách lužních lesů a okolo roku 1950 byla početnost pro celou jižní Moravu odhadována na 20 párů. Koncem 50. let však došlo k prudkému poklesu početnosti a v současnosti je zjišťováno jen ojedinělé hnízdění jednotlivých párů (HUDEC, ČERNÝ a spol. 1977). Dokonce ani v období prvního mapování 1973 - 1977 nebylo na jižní Moravě hnízdění prokázáno (ŠTASTNÝ, RANDÍK, HUDEC 1987). V posledním desetiletí bylo na jižní Moravě zjištěno hnízdění v roce 1977 na Hrušovsku (KLEJDUS 1980), v letech 1979 a 1980 u Šumic, v roce 1979 u Vlasatic (MRLÍK in litt.) a na bližší neurčeném místě v roce 1981 (BALÁT in litt.).

Mimo to bylo ojedinělé hnízdění motáka lužního zaznamenáno i na jiných místech ČSR. V roce 1949 pozoroval Veselovský pár při stavbě hnízda na Novozámeckém rybníku u České Lípy a v roce 1958 tam Jon našel obsazené hnízdo (HUDEC, ČERNÝ a spol. 1977). V letech 1976 a 1977 bylo zjištěno hnízdění u Sadek v okrese Nymburk (ŠTASTNÝ, RANDÍK, HUDEC 1987), v letech 1974, 1976, 1977, 1979 a 1983 hnízdil u Zábřehu na Moravě v okrese Šumperk (ŠTASTNÝ, RANDÍK a HUDEC 1987, HOLÍNEK 1975, HOLÍNEK in litt.) a v letech 1973 až 1977 bylo zjištěno hnízdění na 2 místech u Záhlavnických rybníků v okrese Kroměříž (ŠTASTNÝ, RANDÍK, HUDEC 1987). V okolí Vlašimi v okrese Benešov bylo hnízdění zjištěno v letech 1978, 1979 a 1981 (ČECH 1978, 1983, in litt.) a u Bukové v okrese Benešov v roce 1978 (KORBA 1979). V roce 1978 bylo nalezeno hnízdo u Střelských Hoštic v okrese Strakonice (FORMÁNEK ad verb., POJER in litt.) a v letech 1983 a 1984 nalezl SUCHÝ (in litt.) hnízdo u Dlouhé Loučky v okrese Olomouc. V roce 1985 našli Urban a Syrový obsazené hnízdo u Kutné Hory (ŠTASTNÝ in litt., SYROVÝ in litt.), Syrový (in litt.) našel v roce 1986 základ hnízda nedaleko Uhlířských Janovic v okrese Kutná Hora.

Podle FERIANCE (1964) na Slovensku hnízdí moták lužní sporadicky v Západoslovenské a Východoslovenské nížině a mnohem vzácnější je v Čechách. MOŠANSKÝ (1973) odhadl, že na východním Slovensku v letech 1956 až 1963 každoročně mohlo hnízdit 5 - 6 párů. V posledním desetiletí je hnízdění v nížinách západního a východního Slovenska zjišťováno takřka pravidelně, v roce 1978 na východním Slovensku dokonce v kolonii o 7 párech (DANKO 1975-1985).

Početnost hnízdících párů je odhadována na území ČSR na 5 až 20 párů, v SSR na 15 až 25 párů (ŠTASTNÝ, RANDÍK, HUDEC 1987), zatímco například v sousední NDR je populace odhadována na 35 hnízdících párů (DORNEBUSCH 1986).

Souhrn a závěr

V roce 1987 bylo u obce Velký Třebešov v okrese Náchod no obsazené hnízdo motáka lužního. V úplné snůšce byla zjištěna vejce, ze kterých se vylíhla 3 mláďata a 1 mládě bylo z hnízda vedeno.

Včetně nálezu prvního obsazeného hnízda motáka lužního 1948 bylo na území Východočeského kraje doloženo hnízdění jedné párů celkem osmkrát na 6 místech (v 6 kvadrátech) a na 5 místech (v 5 kvadrátech) byl pozorován v hnízdním období. Hnízda v roce 1987 u Velkého Třebešova je prvním dokladem o ní motáka lužního v okrese Náchod.

Na území ČSR je početnější a pravidelnější hnízdní výskyt středně do středního Polabí přibližně v úseku od Hradce Králové Brandýs n.L., do rybníkatých pánví v jižních Čechách a do oblasti jižní Moravy. Mimo to byla přechodná hnízdění jedné párů doložena ještě nejméně na 11 jiných místech ČSR a kolika dalších místech byly páry nebo jednotliví ptáci zaznamenáni v hnízdním období.

Přestože o hnízdění motáka lužního u nás existuje poměrně ní počet dokladů, má nález obsazeného hnízda zpravidla charakter jímecné až vzácné události, a dokonce ani v oblastech tradičně hnízdního výskytu nebývá zjišťován zcela pravidelně a nikdy četně. Protože je moták lužní, podobně jako některé další a jiné ptáci druhy hnízdící na zemi, značně obtěžován a ohrožován ným zájmem různých zvědavců a fotografů, ale často i ornitologů LAT in litt., MRLÍK in litt.), nebývá jeho hnízdní úspěšnost rak vysoká. Navíc je většina hnízd umístěna v porostech obilí jsou nezřídka zničena při ošetřování porostů nebo sklizni. Z hnízd, která byla v letech 1975 až 1987 sledována členy Skupiny výzkum a ochranu dravců a sov až do ukončení hnízdění, bylo zjištěno jen 29 hnízd (67,4 %) a na jedno započaté hnízdění bylo vedeno v průměru jen 2,09 mláďate (DANKO 1975-1985). Jeví se jako nanejvýš účelné co největší utajení hnízd až do vyvedení mláďat. Ztráty způsobené vysečením lze s úspěchem omezit obsekáním hnízd po dohodě se zemědělskými závody, jak se to už několikrát úspěšně daří na východním Slovensku (DANKO 1975-1985).

Zusammenfassung

ERSTNACHWEIS EINER WIESENWEIHENBRUT *Circus pygargus* (L.) IM NÁCHOD

1987 wurde erstmals bei Velký Třebešov im Kreis Náchod eine Wiesenweihebrut (*Circus pygargus*) nachgewiesen. In dem Nistkasten wurden drei Eier festgestellt, aus denen drei Junge schlüpfen, aber nur ein Junges ausflog. Auf den Eiern saß nur das Weibchen. Die Jungen wurden von beiden Altvögeln gefüttert. Das Weibchen trug nur das Männchen zum Nest, an dem und in dessen Nähe sie ständig aufhielt. Es entfernte sich höchstens 500 m entfernt von demselben. Die Jungen schlüpfen am 4., 5. und 8. August. Am 10. August flog das Junges schon recht gut.

In Ostböhmen wurde das erste Wiesenweihenest in Jahre 1948, 1951, 1955, 1964, 1973, 1981, 1984 und 1987 gefunden. In der ČSR nistet die Wiesenweihe regelmäßig und häufiger im mittleren Elbgebiet, in den Teichgebieten der Südschecheland und in

Niederungen Mährens. Ausserdem wurde noch an wenigstens 11 anderen Orten ihr Brutnachweis erbracht. Noch häufiger brütet sie in den Niederungen der West- und Ostslowakei, und da sogar in Kolonien bis zu 7 Paaren.

Literatura

- Čech, P., 1978: Moták lužní - *Circus pygargus* (L.) u Vlašimi. Sb. vlastivěd. prací z Podblanicka 19: 107-117.
- Danko, Š., 1975-1985: Zprávy o činnosti Skupiny pro výzkum a ochranu dravců a sov (1975-1979 cyklostylované, 1980-1985 ve zpravodaji Skupiny pro výzkum a ochranu dravců a sov 1-6. Pardubice 1981-1987).
- Dornbusch, M., 1986: Bestand und Schutz der Greifvögel und Eulen in der DDR. Der Falke, 12: 390-397.
- Ferianc, O., 1964: Stavovce Slovenska II, Vtáky 1. Bratislava.
- Hlásek, J., 1987: Početnost a rozšíření dravců a sov na Třebonsku. Avifauna jižních Čech a její změny, 1: 89-96.
- Holínek, B., 1975: Hnízdění motáka lužního (*Circus pygargus* L.) na Zábřežsku. Zprávy MOS: 87-90.
- Hudec, K., Černý, W. a spol., 1977: Fauna ČSSR. Ptáci 2. Academia Praha.
- Jirásek, J. E., 1951: Hnízdění bukače velkého, pochopa rákosního a motáka obecného na Pardubicku. Sylvia XII, 1:20-22.
- Jirák, J., 1941: Naši dravci. Praha.
- Klejduš, J., 1980: Ptactvo Znojemska. Zprávy MOS: 7-83.
- Korba, P., 1979: Hnízdění motáka lužního u Bukové v roce 1978. Sb. vlastivěd. prací z Podblanicka 20: 105-108.
- Mošanský, A., 1973: Dravce východného Slovenska II. Sb. Vs. múzea v Košiciach, séria AB - XI-XIV A, XIV B: 181-224.
- Musílek, J., 1946: Ptactvo Pardubicka. Pardubice.
- Obhlídal, F., 1949: Vzácné ptačí druhy na Pardubicku v letech 1946-1948. Sb. přírodověd. klubu v Pardubicích: 1-16.
- Šklenář, J., 1967: Ornitologická pozorování. Vertebrat. zprávy 2: 41-43.
- Štancl, L., Štanclová, H., 1978: Stručný přehled ptactva zastíženého na rybnících u Bukovky (okr. Pardubice) a v nejbližším okolí. Zprávy MOS: 39-47.
- Štancl, L., Štanclová, H., 1984: Pozorování vzácně a zřídka se vyskytujících ptáků ve střední části východních Čech v letech 1971-1980. Práce a studie - přír. 15: 135-144.
- Štancl, L., Štanclová, H., 1986: Dlouhodobé změny ve složení a hustotě osídlení ptactva Bohdanečské kotliny a širšího okolí. Zprávy MOS: 31-63.
- Štátný, K., Randík, A., Hudec, K., 1987: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR. Academia Praha.
- Žďárek, P., 1987: Ptactvo údolní nádrže Rozkoš. Sb. věd. pobočky ČSO 9: 1-102.

Adresa autora

Tomáš Diviš, Tyršova 698, 552 03 Česká Skalice